

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HÖGSKOLAN FÖR SCEN OCH MUSIK

Traditionsbärare - är du genuin nog?

Om föreställningar, känslor och värderingar sammankopplade med min identitet som spelman och folkmusiker

Minja Klevebrant

Uppsats för 7,5 poäng i konstnärlig forskning

Vårterminen 2011

Handledare: Dan Olsson

Abstract

Vad har föreställningar om spelmannen, tradition och nationalromantik med mitt estetiska uttryck att göra? Genom att undersöka vilka förväntningar och normer som förknippas med folkmusikgenren söker jag svaren på hur dessa påverkar mina konstnärliga uttrycksmöjligheter. En återblick i folkmusikhistorien visar hur folkmusik i olika epoker förknippats med och använts av förespråkare för olika ideologier. Ur ett samtidsperspektiv presenteras sedan hur folkmusik beskrivs idag och vilka röster i debatten som hörs mest och därmed påverkar uppfattningen om vad folkmusik är. Vidare görs en problematisering av identiteten som traditionsbärare och sedan mitt eget förhållningssätt till föreställningar om bilden av spelmannen. Avslutningsvis ges en diskussion om hur föreställningar sammankopplade med folkmusik inverkar på mitt konstnärliga uttryck.

Innehåll

Inledning s. 4

Syfte och frågeställningar s. 5

Terminologi, utformning och material s. 5

Min folkmusik s. 7

Folkmusiken och samtiden s. 8

Ideologisering av folkmusiken s. 9

Traditionsbärare- är du genuin nog? s. 12

Spelmansidentitet och genus s. 14

Musiken och framtiden, avslutande diskussion s. 17

Källor och litteratur s. 18

Inledning

Några tisdagskvällar i rad under våren spelar jag med Bagaregårdens Spelmanslag, där en grupp på cirka tolv till femton män och några enstaka kvinnor i femtio-års åldern en gång i veckan samlas för att spela fiol. Jag är gästlärare och har fått möjligheten att lära ut några av mina favoritlåtar från Gotland. Tanken slår mig, där jag står framför White boardtavlan och ritar åttondelsnoter, två bundna, två skilda. För lite mer än ett sekel sedan vara rollerna ombytta. Det var de äldre i det gamla bondesamhället som i unga år hade tiden att sätta sig in i, lära sig och lära ut en låt-tradition. Så som historien har skrivits var det främst, de unga männen som var eleverna och som sedan skulle utveckla och föra traditionen vidare.¹ Här står jag, tjugofem år, kvinna, urban, utbildad inom folkmusik på världsmusikprogrammet på Högskolan för Scen och Musik vid Göteborgs Universitet. Det är de äldre spelmännens repertoar och spelsätt som i första hand har utgjort grunden för mina studier. Vilka musikaliska ramar måste jag förhålla mig till när jag tolkar spelmansmusiken?

Jag berättar för en nära släkting att jag inför sommaren sökt spelningar i ett antal kyrkor runt om på Gotland, men att det går trögt. - Du skulle få många fler spelningar om du pratade gotländska, säger släktingen uppfordrande. Kanske är det så. Jag är född och uppvuxen i Visby och pratar någon slags utslätad rikssvenska. Kanske spelar min dialekt roll vad gäller min trovärdighet som gotländsk folkmusiker? Det räcker inte med att jag spelar folkmusik från Gotland. För att bli trovärdig måste jag ”göra” mig mer äkta. Jag måste förstå och förhålla mig till föreställningen om spelmanen. Hur påverkar det här min syn på mig själv som spelman? Hur påverkar det val av repertoar? Hur påverkar det den ljudande musiken?

Sverigedemokraterna väljs för första gången in i Sveriges riksdag och lovar en halv miljard i statligt stöd till verksamheter som syftar till att bevara det svenska kulturarvet.² Bland de som ska få ta del av pengarna nämns hembygdsföreningar, spelmanslag och folkdanslag. I samma andetag pratas det om att bidragen helt ska strypas till verksamheter som sysslar med upprörande eller provokativ konst. Vad säger det här förslaget om vilka värden och föreställningar som dessa människor knyter till begreppet folkmusik? Hur påverkar det andra människors syn på folkmusiken?

¹ Larsson Maria, Qvinfolken äro spelmän: Genusaspekter på kvinnliga spelmän, (s.7) Arvidsson Alf (red) *I rollen som spelman, uppsatser om svensk folkmusik*

² <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=4243660>

Syfte och frågeställningar

Exemplen ovan vidrör alla temat för min uppsats och kan sammanfattas i frågeställningen: Hur påverkas mitt konstnärliga uttryck av de föreställningar och värderingar som knyts till begreppet folkmusik idag? Genom att undersöka normer, ideologier och känslor som förknippas med folkmusikbegreppet söker jag svaret på hur min egen idévärld, kreativitet och mitt musikaliska uttryck påverkas.

Terminologi, utformning och material

I min huvudfrågeställning samt i uppsatsen generellt har jag valt att använda mig av begreppet folkmusik, som syftar till att innefatta folkmusik med rötter i svensk spelmanstradition. Detta för att göra en viss avgränsning då jag inte har för avsikt att behandla olika fusionsformer av svensk folkmusik så som folkmusik och jazz, världsmusik, pop med folkmusikinslag etc.

Eftersom jag ser mig som både folkmusiker och spelman använder jag båda dessa begrepp som beskrivningar av min egen musikeridentitet. Begreppen skiljer sig åt på vissa punkter. Kortfattat kan man beskriva skillnaderna mellan begreppen som att spelmansidentiteten för tankarna till en icke musikaliskt skolad man från landsbygden, förankrad i en lokal spelmanstradition, medan termen folkmusiker vuxit fram genom den ökade professionaliseringen av folkmusikgenren som skett, bland annat via folkmusikutbildningar vid Musikhögskolor, men även i den musiker- snarare än spelmansidentitet som utvecklats genom nytänkande blandningar av olika stilar. Folkmusikens intåg på nya arenor så som scener och festivaler har också bidragit till en distinktion mellan spelmannen och folkmusikern.³ Jag anser mig dock rotad i både spelmännens domäner, så som spelmansstämmor, där det traditionella fiolspelet ges stort utrymme, och i folkmusikernas experimentella nyskapande sceniska rum. En utförligare beskrivning av begreppen spelman och folkmusiker samt en problematisering av vad föreställningarna kring termerna gör med mitt musikaliska uttryck ges i kapitlet ”Spelmansidentitet och genus”.

³ Lundberg Dan, Malm Krister, Ronström Owe, 2000, *Musik, Medier, Mångkultur*, s. 162-163.

Jag använder termen spelman både vad gäller kvinnliga och manliga dito i min uppsats. Spelmansbegreppet är problematiskt då spelmansidentiteten utgör en arena där mannen är norm, men jag väljer att använda mig av termen då spelmannen tillskrivs auktoritet inom folkmusikvärlden på ett sätt som det mindre etablerade begreppet spelkvinna ännu inte gör.

I min uppsats har jag valt att behandla huvudfrågan framförallt med fokus på genus, ideologisering och idealisering av min identitet som folkmusiker/spelman. Det finns många andra aspekter på vilka värderingar som knyts till folkmusikbegreppet, bland annat klass, sexuell läggning och etnicitet. Dessa perspektiv är naturligtvis mycket relevanta, men för att avgränsa arbetet har jag valt ut de aspekter som jag framförallt anser mig beröras av.

Då jag är personligt involverad i min frågeställning, har jag valt att ge läsaren en kort bakgrund till vad i folkmusiken som intresserar mig, vilka forum jag har vistats i och därmed påverkats av. Därefter följer en översikt i olika belysningar av huvudfrågan genom presentation av en samtida samt en historisk bakgrund till vilka ideologier som förknippas/ har förknippats med folkmusiken, samt vilka ideal som präglat forskningen om folkmusik. Därefter följer en beskrivning av mina personliga upplevelser av hur jag påverkas av samtidsdebatten samt uppfattningar om folkmusik och identitet i en historisk kontext. Vidare följer en problematiseringen av begreppet traditionsbärare kopplat till min identitet som spelman. Kapitlet leder vidare till det efterföljande som behandlar spelmansidentitet ur ett genusperspektiv, där jag analyserar mina egna erfarenheter inom ämnet mot bakgrund av tidigare forskning. Uppsatsen avslutas med en diskussion där exemplen i kapitlen ovan vävs samman och problematiseras.

Min folkmusik

Varför är jag intresserad av just folkmusik? Frågan har dykt upp ett antal gånger i mitt huvud under de många år jag spelat fiol. Säkert har jag påverkats av min uppväxt som medlem i en musikfamilj, där det spelades, lyssnades på och diskuterades folkmusik allt som oftast. Jag blev tidigt bekant med inte bara traditionellt spelad svensk folkmusik på två fioler, utan även bulgariska damkörer, ryska balalajkaorkestrar och tuvinsk strupsång. Efter att ha tagit studentexamen bestämde jag mig för att fördjupa mina kunskaper i folkmusik på fiol och blev antagen till Malungs folkhögskolas fiolkurs. Under mina ett och ett halvt år på Malungs folkhögskola lärde jag mig mycket om låtspel på fiol och fick en bredare överblick över spelmanstraditionen i framförallt Dalarna.

Året därpå sökte jag till Bollnäs folkhögskola där jag sedan studerade på skolans folkmusikutbildning. Tillsammans med fem andra studenter bildade vi balkanbandet Radio Kairo, som blev ett utmärkt forum för experimentell östeuropeisk folkmusik. Med Radio Kairo reste vi ut i Östeuropa och fick därigenom ytterligare kunskaper om bland annat makedonsk, kroatisk och slovakisk folkmusik.

År 2008, började jag studera på Världsmusikprogrammet på Högskolan för Scen och Musik. Efter att ha intresserat mig för att arrangera musik med många olika typer av instrument och med utgångspunkt i olika stilar, började jag söka efter och ifrågasätta vad i själva folkmusiken jag ville fördjupa mig i. Jag började ifrågasätta min syn på vilka begränsningar jag upplever när jag arrangerar eller tolkar en låt. Några frågeställningar som väcktes var bland annat:

Vad begränsar mig i mitt estetiska uttryck?

På vilket sätt är denna upplevda begränsning förbunden med föreställningar kring min identitet som folkmusiker och spelman?

Hur påverkas jag av min egen/ andras uppfattning om hur folkmusik ska låta?

Folkmusiken och samtiden

Få aktiva folkmusiker kan ha undgått den debatt som folkmusiken varit föremål för i och med Sverigedemokraternas valframgångar, och inträde i riksdagen, i valet 2010.⁴ Att just folkmusiken fick ljuset riktat mot sig handlade till stor del om Sverigedemokraternas kulturpolitiska hållning i fråga om ”det svenska kulturarvet” som skulle ges en halv miljard i statligt stöd i partiets kulturbudget, i motsats till ”verksamheter som befrämjar den mångkulturella samhällsordningen”, samt ”upprörande och provokativ konst” där man helt ville avskaffa de statliga anslagen.⁵

Förslagen gav upphov till en mängd olika frågeställningar och upprörda röster. På frågan om vad som enligt Sverigedemokraterna skulle innefattas i begreppet ”det svenska kulturarvet”, nämnde Sverigedemokraternas kulturpolitiska talesperson Mattias Karlsson, hembygdsföreningar, folkdanslag och spelmanslag, Riksantikvarieämbetet och olika museer. Dessa verksamheter ansågs ligga i ”allmänhetens intresse” och skulle därför få åtnjuta statligt stöd.⁶

I den förvirrade debatt som följde, där mångkultur målades upp som en motsättning mot en idé om en slags svensk ursprungskultur, kände många folkmusiker, folkdansare och företrädare för hembygdsrörelsen sig trötta på att agera slagträ i debatten. De krävde att slippa bli förknippade med en särskild ideologi och själva bestämma vilka (om ens några) värden och associationer som ska knytas till genren. Det anordnades demonstrationer, startades facebook- grupper, gavs intervjuer och debatter, skrevs manifest och startades olika typer av nätverk, bland engagerade företrädare för folkmusik- och hembygdsrörelsen.⁷

Ett av de nätverk som bildades var ”nätverket Folkmusiker mot Främlingsfientlighet”, bestående av professionella, amatörer och forskare inom folkkulturfältet, vars syfte är att motverka att

⁴ http://www.svd.se/nyheter/politik/valet2010/sverigedemokraterna-valets-stora-vinnare_5360769.svd

⁵ <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=4243660>

⁶ <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=4030465>,
<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1650&artikel=4047229>

⁷ <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1012&artikel=4029692>

folkkulturen blir förknippad med nationalism och främlingsfientlighet.⁸ Så här svarade en av initiativtagarna till nätverket, Johan Ronström, på frågan om varför nätverket bildades, i en intervju i tidskriften Spelmannen nr 4-2010:

- Vi var ett gäng utövare (forskare, musiker och dansare) som reagerade starkt på hur debatten fördes efter valet. Dels användes genren av främlingsfientliga krafter som en symbol för någonting som vi inte alls kände igen oss i. En ensidig bild målades upp av folkmusik som någonting musealt och nationsvurmande. Dels hörde vi också från politiker och media om hur ”svensk folkmusik inte finns” en åsikt som jag tycker ytterligare ger dessa krafter vatten på sin kvarn. När man inte vågar prata om svensk folkmusik, men gärna pratar om t.ex. svenska språket eller svensk popmusik, lämnar man fältet fritt till de som vill ge en nationalromantisk bild av folkmusik.⁹

Även om ett stort antal folkmusiker kände sig manade att aktivt ta avstånd mot främlingsfientlighet, fanns röster som tvärtom tog ställning för Sverigedemokraternas hållning i frågan. Debatten visade sig dock vara mer infekterad än att bara handla om ett ställningstagande för eller emot främlingsfientlighet och mångkultur. Många folkmusiker (både företrädare för och emot Sverigedemokraternas kulturpolitik) kände att folkmusiken varit missgynnad i fråga om politisk och medial uppmärksamhet under en längre tid vilket gjorde frågan än mer svårhanterad, när den nu diskuterades under nationalistiska förtecken. Helt plötsligt var folkmusiker tvungna att ta ställning till en rad frågor som rörde alltifrån ekonomiska bidrag, medial uppmärksamhet och mänskliga värderingar, till folk- och världsmusikutbildningarnas utformning och estetiska preferenser.

Ideologisering av folkmusiken

Det kan tyckas märkligt att en musikgenre bestående av utövare med vitt skilda livsåskådningar och politiska åsikter ska kopplas till en viss ideologi. Detta är dock inte en ny företeelse.

Folkmusikbegreppet myntades på 1770-talet av den tyske filosofen och författaren Johan Gottfried

⁸ <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2487&artikel=4131822>

⁹ Spelmannen 2010 nr 4 . s. 25

von Herder, och har under olika decennier använts som symbol för olika politiska och ideologiska intressen. Nationalismen har under vissa decennier under 1700-, 1800- och 1900-talet kommit att prägla forskningen om folkmusik.¹⁰ I *Musikliv* beskriver Lars Lilliestam samtidsandan ur vilken folkmusikbegreppet uppkom;

Det fanns en känsla i tiden av att samhällsutvecklingen hotade, och till och med riskerade att utplåna, vissa befolkningsgruppers kultur. Och vidare: Med begreppet folkmusik följde föreställningar om naturlighet, ursprunglighet, gamla (och bättre!) tider, äkthet, spontanitet- som en motbild till en samhällsförändring man var kritisk emot¹¹

Att folkmusiken förknippades med nationalism mot slutet av 1700-talet har sin förklaring i de stora samhällsförändringar som skedde i Europa under den tiden. Föreställningen om folkets specifika kultur tillsammans med nationalismen blev ett viktigt maktmedel för de unga välutbildade intellektuella som inte tillhörde aristokratin, i kampen för att nå ökat inflytande i samhället. Genom att peka ut aristokratin som en slags förkonstlad elit användes folkkulturen som en motvikt som istället ansågs stå för något okonstlat och naturligt.¹²

Tanken om folkmusiken som något autentiskt och genuint, ett slags symbol för något ursprungligt från en svunnen tid, har starkt präglat forskningen om folkmusiken under 1800- och 1900 talet. Denna bild av folkmusiken var inte en konstruktion skapad av de utövare, musiker och dansare vars visor och melodier samlades in och dokumenterades, utan värderingar och synsätt formulerade av insamlare, forskare och naturromantiska nostalgiker ur de övre samhällsskikten.¹³

Under 1970-talet fick folkmusiken återigen stå i centrum som representant för politiska och ideologiska intressen. Men det var inte längre i kombination med nationalistiska strömningar som folkmusiken uppmärksammades. Nu var det alternativrörelsen, ”Gröna vågen”, som använde sig av

¹⁰ Olsson Dan, 2002, *Pionjärarbetet som glömdes bort! Om Karl Valentins doktorsavhandling >Studien über die schwedischen Volksmelodien<* s.19

¹¹ Lilliestam Lars, 2006, *Musikliv* s. 25

¹² Ronström Owe & Ternhag Gunnar (red), 1994, *Texter om svensk folkmusik* s.17

¹³ Ling Jan och Ramsten Märta, 1990, Tradition och förnyelse i svensk spelmanstradition, Ronström Owe (red), *Musik och kultur* s. 213-214

folkmusiken som ett verktyg i sin kritik mot samhället.¹⁴ Folkmusiken blev en motvikt till den kommersiella kulturen, bondesamhället ställdes mot industrisamhället, det enkla mot det förkonstlade etc.¹⁵

Anmärkningsvärt både vad gäller nationalistiska förespråkare som till exempel Richard Dybeck (1811-1877)¹⁶, samt aktivister ur 1970-talets folkmusikvåg är, hur folkmusiken har fått representera den samhällskritik som legat i respektive ideologiska förespråkares intresse. Samma hänvisningar till folkmusiken som något ursprungligt, genuint som håller på att gå förlorat återfinns i såväl de unga intellektuella förespråkarna för en ny samhällsordning under sent 1700-tal, som hos rösterna från 1970-talets folkmusikvåg.¹⁷

Mot bakgrund av den rådande debatten och de historiska kopplingarna mellan folkmusik och nationalism har jag märkt hur jag själv påverkas i min identitet som folkmusiker/spelman. I många sammanhang (även när ingen tagit upp diskussionen) har jag märkt hur jag känner mig manad att aktivt ta avstånd från en nationalistisk syn på folkmusiken. Vissa attribut som har använts som särskilt tydliga markörer för ”folkkultur” så som till exempel folkdräkt känner jag ett starkt motstånd mot att bära, jag antar att det är just för rädslan att bli utpekad som representant för en nationalistisk kulturyttring. Denna känsla är givetvis problematisk, att ta avstånd från fenomen som kan användas som ideologiska symboler, som folkdräkter, folkmusik och folkdans är på något sätt att gå med på att någon annan dikterar villkoren för diskussionen.

Identitetsproblematiken rörande spelmans- eller folkmusikeridentitet gör sig också gällande ur ett musikaliskt perspektiv. Jag upplever att jag i kontakt med arrangörer hellre framställer min musik som lätt fusion-aktigt, istället för traditionell. Detta trots att jag verkligen tycker mycket om

¹⁴ Lundberg Dan & Ternhag Gunnar, 2005, *Folkmusik i Sverige* s.88

¹⁵ Ronström Owe & Ternhag Gunnar (red), 1994, *Texter om svensk folkmusik* s.16

¹⁶ Richard Dybeck var utbildad jurist, men arbetade senare med folkminnessamling. Han var amatörforskare och mångsysslare och samlade in ett omfattande material av folkvisor, danslekar, sagor och sägner et c. Ivarsdotter-Johnson Anna, 1994, *För vallhornet, mot krigstrumpeten*, Ronström Owe & Ternhag Gunnar (red), 1994, *Texter om svensk folkmusik* s. 48

¹⁷ Ronström Owe & Ternhag Gunnar (red), 1994, *Texter om svensk folkmusik* s. 16-18

traditionellt spelad folkmusik. I vissa fall har jag märkt hur jag väljer bort låtar ur min repertoar för att jag upplever dem vara alltför förknippade med romantiska föreställningar om folkmusik som jag inte håller med om.

En annan praktisk konsekvens av samtidsdebatten är vilka musikaliska projekt och sammanhang jag väljer att söka bidrag för respektive vistas i. Min upplevelse är att de föreställningar om folkmusik som för tillfället råder påverkar mina möjligheter att få olika projektidéer beviljade. Detta blir i sin tur till en ekonomisk begränsning som får konsekvenser för mina möjligheter att skapa olika typer av musik.

Traditionsbärare- är du genuin nog?

I *Folkmusik i Sverige* beskriver Lundberg/Ternhag hur spelmannen Hjort Anders Olsson (1865-1952) år 1907 ”upptäcktes” av folkmusikupptecknarna Nils Andersson och Olof Andersson, och hur det påverkade såväl hans musiker- som levnadssituation. Lundberg/Ternhag skriver:

Arbetet med Svenska låtar och dess landskapsvisa indelning av Sverige innebar en mer eller mindre medveten profilering av lokala och regionala särdrag i folkmusiken. Således var de båda folkmusikupptecknarna i första hand intresserade av Hjort Anders äldre Bingsjöanknutna låtar. Hans egna kompositioner och hans stora repertoar av hälsingelåtar ägnades mindre uppmärksamhet.¹⁸

Citatet ovan beskriver ett slags selektivt bevarande av Hjort Anders Olssons rika låtskatt. Lundberg/Ternhag skriver vidare:

Denna syn på folkmusiken ledde till att större vikt lades vid de lokala traditionerna och vid spelmannens ”äkthet”. När Hjort Anders spelade Bingsjölåtar var det mer ”äkta” än när han spelade hälsingelåtar.¹⁹

¹⁸ Lundberg Dan & Ternhag Gunnar, 2005, *Folkmusik i Sverige* s.187

¹⁹ Lundberg Dan & Ternhag Gunnar, 2005, *Folkmusik i Sverige* s.187

Föreställningen om vad som anses vara ”äkta” eller genuin spelmansmusik är aktuell även idag och är något jag som folkmusiker måste förhålla mig till. När jag lyssnar på arkivinspelningar med äldre spelmän väljer jag ut vad jag vill förstärka, förnya eller tona ner i min tolkning av musiken. För att tillskrivas status av att vara en traditionsbärare behöver jag förhålla mig till de förväntningar som vilar på en spelman ur en viss låtspelstradition.

Så här skriver Lundberg/Ternhag om spelmannen Pers Hans i rollen som traditionsbärare:

Pers Hans motsvarar två huvudkrav som ställs på dagens spelmän och traditionsbärare.

Både hans musik och hans person är *lokalt förankrade* och hans musik kan därmed betraktas som ”äkta” eller *autentisk*, vilket tillfredsställer värderingar med historicistiska utgångspunkter.

Samtidigt som Pers Hans har en stark lokal förankring är dock mycket av hans musik nykomponerad. Få av dagens spelmän har en så rik produktion av egna låtar. Från en annan synvinkel kan man alltså säga att Pers Hans mycket väl uppfyller 1970- och 1980-talens ideal om *förnyelse* och *eget skapande*.²⁰

Kravet på att vara lokalt förankrad för att få kalla sig traditionsbärare är något jag upplevt som problematiskt. Med min uppväxt i Visby, visserligen förankrad i den gotländska folkmusiktraditionen men med en passion för musik från Dalarna, står min bakgrund i konflikt med mina estetiska preferenser. Även om jag studerat i och spelat mycket musik från olika delar av Dalarna, har jag svårt att hävda rätten till min tolkning av musiken.

Att framställa sig som förankrad i en tradition samtidigt som man har en intention att förnya musiken är också en balansgång. Jag har en upplevelse av att jag måste bli ”godkänd” som traditionsbärare innan jag kan experimentera alltför fritt med musikaliska tolkningar och vågade arrangemang av traditionella låtar.

²⁰ Lundberg Dan & Ternhag Gunnar, 2005, *Folkmusik i Sverige* s.191

Spelmansidentitet och genus

En viktig aspekt av min huvudfråga är de föreställningar och värderingar som knyts till själva utövaren, folkmusikern eller spelmannen.

För att förstå på vilket sätt dessa föreställningar påverkar mitt estetiska uttryck presenteras här en utförligare beskrivning av de båda begreppen.

Folkmusikern

Dagens folkmusikeridentitet har rötter i det nyväckta intresset för folkmusik som manifesterades i 1970-talets folkmusikvåg. Folkmusikvågens entusiaster ville använda sig av den traditionella musiken för att utveckla och förnya musiken, något som stod i kontrast till det organiserade Folkmusiksverige som lite tillspetsat representerade en syn på folkmusiken som en skör kvarleva från det förgångna.²¹ I takt med att folkmusiken flyttade in på Musikhögskolorna, samtidigt som allt fler experimentella blandningar av olika instrument, genrer och konstellationer växte fram förändrades också spelmansidentiteten.²² Många utövare inom folkmusikgenren idag väljer att kalla sig just folkmusiker, vilket speglar en ny typ av syn på den egna musikeridentiteten och genren.

Spelmannen

Spelmansrollen är viktig att förstå då spelmannen tillskrivs auktoritet inom svensk folkmusik. Det är med hänvisningar till spelmannen som ramarna för vilka låtar, hur de ska spelas och på vilket sätt man förhåller sig till förebilder stakas ut. Den som lyckas leva upp till förväntningarna på vad en spelman ska vara har alltså auktoritet inom folkmusikgenren.²³

Vad är då en spelman? Sådär beskriver etnologiprofessor Alf Arvidsson den stereotype spelmannen:

– en man från landsbygdens jordbruksnäringar och med släktbakgrund i bondeled, otvetydigt skicklig på sitt instrument men utan den gängse bakgrunden inom den formella institutionaliserade musikundervisningen; någon som måste bli ”upptäckt” av en auktoritet för att få tillträde till offentligheten. En individ som samtidigt förkroppsligade bilden av det

²¹ Lundberg Dan & Ternhag Gunnar, 2005, *Folkmusik i Sverige* s.88-91.

²² Lundberg Dan, Malm Krister, Ronström Owe, 2000, *Musik, Medier, Mångkultur*, s. 162-163.

²³ http://www.visarkiv.se/online/i_rolle_n_som_spelman/inledning.htm

kreativa kollektivet, som det framstod i diskursen om folkkulturen; en vem-som-helst i bondemiljön som utan nämnvärda medvetna individuella ambitioner – kanske utsetts till lärling av en mästare, snarare än att själv aktivt sträva efter positionen – tagit uppgiften att föra den kollektiva nationella traditionen vidare.²⁴

Mycket av den forskning som gjorts vad gäller spelmanstradition har varit inriktad på just männens utövande och historia.²⁵ Termen spelman och de föreställningar och beskrivningar av vad en spelman är gör det problematiskt att tala om en spelman gestaltad som en ungdomlig, musikaliskt skolad kvinna. Idag består folkmusiksverige av ungefär lika många kvinnliga som manliga utövare, vilket gör frågan om möjlighet till identifikation aktuell.²⁶

Folkmusiker och spelman

Genom att definiera mig som både spelman och folkmusiker tycker jag mig få tillgång till en vidare palett av uttrycksmöjligheter. Samtidigt gör det att jag måste förhålla mig till uppfattningarna och förväntningarna på de båda rollerna. På konsertscenen på folkmusikfestivalen förväntas jag gestalta folkmusikern i gruppen med nyskapande, gränsöverskridande arrangemang och annorlunda instrumentering. På spelmansstämman eller i hembygdsgården räknar man med att få höra traditionella låtar på solofiol, eller kanske tillsammans med en sekunderande spelkamrat. Då spelmansrollen är äldre än folkmusikeridentiteten och fortfarande i många fall beskrivs som en stereotyp har jag valt att jämföra mina egna upplevelser av att förhålla mig till förväntningar på identiteten som spelman.

Något jag upplevt som uppträdande folkmusiker är hur tydlig genusproblematiken blivit för min del. Som utbildad, ung, urban kvinna står jag ganska långt ifrån normen för vad en spelman ska vara. Detta har bland annat tagit sig rent praktiska uttryck som att jag i konsertsammanhang kan känna mig obekvämt med hur jag ska klä mig för att uppfylla förväntningarna på spelmansidentiteten så bra som möjligt.

Jag har till exempel i perioder klätt mig i kostym, med hatt, och utan smink, det vill säga i

²⁴ http://www.visarkiv.se/online/i_rolle_n_som_spelman/inledning.htm

²⁵ Larsson Maria, Qvinfolken äro spelmän: Genusaspekter på kvinnliga spelmän, (s.7)Arvidsson Alf (red) *I rollen som spelman, uppsatser om svensk folkmusik*

²⁶ Lundberg Dan & Ternhag Gunnar, 2005, *Folkmusik i Sverige* s.170

traditionellt manliga attribut för att på så sätt smälta in mer i rollen som spelman. Denna strategi har gett mig vissa fördelar så som att jag upplevt att jag lättare kunnat hävda auktoritet, spelat ut och varit mindre nervös. Samtidigt har jag upplevt att jag genom det här förhållningssättet endast fått utlopp för vissa sidor av min musikalitet. I de sammanhang jag klätt mig manligt har jag nästan uteslutande också spelat med män. Även om jag dragit vissa fördelar av att ikläda mig rollen som man, kan jag uppleva en annan typ av osäkerhet från medmusikernas och publikens sida. Det blir på något sätt tydligt att jag *spelar* rollen som man, vilket står i vägen för min identitet som musiker.

I de fall jag använt mig av mer stereotypa kvinnliga attribut så som, klänning, högklackade skor och smink har jag upplevt att publiken och medmusikerna känner sig mer trygga i sitt förhållningssätt gentemot mig. Att spela rollen som kvinna är något jag förväntas göra, och något jag har mycket större erfarenhet av än att spela rollen som man. Den kvinnliga musikeridentiteten begränsar mig dock på ett annat sätt. Jag kan uppleva att jag genom att ikläda mig rollen som kvinna inte bara försöker uppfylla normen för hur en kvinna ser ut, utan att också mitt musikaliska uttryck, mina presentationer och min roll i bandet/ensemblen påverkas. Jag blir mer nervös inför konserterna, jag spelar mjukare och har svårt att finna ett sätt att röra mig på i det sceniska rummet som känns bekvämt.

Problematiken ovan har analyserats och formulerats på olika sätt. För att ge en djupare förståelse har jag valt att citera ett utdrag ur Maria Larssons uppsats *Qvinnfolken äro spelmän: Genusaspekter på kvinnliga spelmän*:

McClary (1991) behandlar ifrån ett musikaliskt perspektiv det ständigt aktuella problemet att en kvinna som uppträder i offentligheten riskerar att bli betraktad som ett sexuellt objekt. Det västerländska samhällets uppdelning av manlighet-själ/kvinnlighet-kropp blir extra tydligt i performativa musikaliska sammanhang. Västerländsk musik talar minst lika mycket till kroppen som till själen vilket har medfört att musikframföranden till stor del värderas i artistens förmåga att spela på sexualitet, begär och makt. Hon menar att en man kan använda sin sexualitet på scenen och samtidigt få behålla sin subjektivitet, medan kvinnor som använder den instrumentala musikens icke-verbala kommunikationsform på scen ”are viewed as sexual commodities regardless of their appearance or seriousness” (McClary 1991:151). Det kan man återknyta till bondesamhällets mening av ”offentliga kvinnor”, vilket betydde att

en kvinna på scen fortfarande ses som en slags prostituerad.²⁷

Musiken och framtiden, avslutande diskussion

I min uppsats har jag gett en beskrivning av olika perspektiv på folkmusikeridentitet med utgångspunkt i min egen identitet som spelman/folkmusiker. Detta för att komma huvudfrågan närmare; hur påverkas mitt estetiska uttryck av de föreställningar och värderingar som knyts till folkmusikbegreppet idag? För att bättre förstå de känslor av obehag, motstånd och osäkerhet som begränsar mitt estetiska uttryck behöver jag förstå vilka förväntningar som ställs på mig i rollen som spelman.

Som spelman och kvinna måste jag förhålla mig till två identiteter (spelmansidentiteten och identiteten som kvinna), vilkas kännetecken står i motsats till varandra. Detta motsatsförhållande blir till en smal balansgång som begränsar mina valmöjligheter att uttrycka mig på mitt instrument. Genom att ikläda mig eller välja bort olika fysiska attribut (kvinnliga/manliga kläder, smink/inte smink, högklackade skor/ lågskor) väljer jag därmed också vilka musikaliska uttryck som jag mer eller mindre trovärdigt kan använda mig av.

Dualismen folkmusiker och nationalist är också något jag som spelman och folkmusiker känner att jag förväntas ta ställning till. Som nämns ovan (kap. Ideologisering av folkmusiken s. 11) kan detta få konsekvenser för vilken typ av musik jag upplever som möjlig att spela. Detta är problematiskt ur en estetisk aspekt. Dels för att det begränsar mitt val av repertoar, men även mitt sätt att tolka, framföra och arrangera musiken. Sverigedemokraternas resonemang (kap. Folkmusiken och samtiden s. 8) talar också för en syn på folkmusik som något skiljt från kultur med förmåga att uppröra och provocera. Detta blir naturligtvis en estetisk begränsning för mig som folkmusiker och bidrar till en romantiserad bild av folkmusik som något fromt och beskedligt.

Kravet på att vara genuin och samtidigt nyskapande är också det en problematik svår att bemästra.

²⁷ Larsson Maria, Qvinfolken äro spelmän: Genusaspekter på kvinnliga spelmän, (s.23) Arvidsson Alf (red) *I rollen som spelman, uppsatser om svensk folkmusik*

Hur mycket kan jag tänja på gränsen för en tradition utan att uppfylla de förväntningar som ställs på mig som traditionsbärare? Som beskrivs ovan (kap. Traditionsbärare- är du genuin nog? s. 13) är kravet på autenticitet stort för att kunna hävda status som spelman och därmed kunna utöka sin musikaliska frihet.

Föreställningar och värderingar knutna till folkmusik får alltså konsekvenser för mitt estetiska uttryck. Genom att välja hur jag vill förhålla mig till de föreställningar och normer som folkmusiken är föremål för är min förhoppning att mitt konstnärliga uttryck ska få ta sig originella och kreativa vägar.

Källor och litteratur

Internetadresser:

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=4243660>

http://www.svd.se/nyheter/politik/valet2010/sverigedemokraterna-valets-stora-vinnare_5360769.svd

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=4243660>

[http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=4030465,](http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=4030465)

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1650&artikel=4047229>

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1012&artikel=4029692>

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2487&artikel=4131822>

http://www.visarkiv.se/online/i_rollen_som_spelman/inledning.htm

Tidskrifter:

Spelmannen 2010 nr 4

Litteratur:

Ivarsdotter-Johnson Anna, 1994, För vallhornet, mot krigstrumpeten, Ronström Owe & Ternhag Gunnar (red), *Texter om svensk folkmusik*, Sahlanders Grafiska AB, Falun

Larsson Maria, Qvinfolken äro spelmän: Genusaspekter på kvinnliga spelmän, Arvidsson Alf (red) *I rollen som spelman, uppsatser om svensk folkmusik*, Etnologiska skrifter, Umeå Universitet ISSN 1103-6516, nr 45

ISBN 978-91-7264-826-5 <http://www.visarkiv.se/onlinepublikationer.htm>

Lilliestam Lars, 2006: *Musikliv*, Bo Ejeby Förlag

Ling Jan och Ramsten Märta, 1990, Tradition och förnyelse i svensk spelmanstradition, Ronström Owe (red), *Musik och kultur*, studentlitteratur, Lund

Lundberg Dan, Malm Krister, Ronström Owe, 2000, *Musik, Medier, Mångkultur*, Fingraf tryckeri, Södertälje

Lundberg Dan & Ternhag Gunnar, 2005, *Folkmusik i Sverige*, Fingraf tryckeri, Södertälje

Olsson Dan, 2002, *Pionjärarbetet som glömdes bort! Om Karl Valentins doktorsavhandling >Studien über die schwedischen Volksmelodien<* Institutionen för musikvetenskap, Göteborgs Universitet

Ronström Owe & Ternhag Gunnar (red), 1994, *Texter om svensk folkmusik*, Sahlanders Grafiska AB, Falun

